

[Erdélyi Magyar Adatbank]

HOFBAUER LÁSZLÓ

AZ ERDÉLYI AKADÉMIAI
MOZGALMAK TÖRTÉNETE

A LEGRÉGIBB IDŐKTŐL AZ IMPÉRIUM VÁLTOZÁSIG

[Erdélyi Magyar Adatbank]

[Vákát oldal]

AZ ERDÉLYI AKADÉMIAI MOZGALMAK TÖRTÉNETE A LEGRÉGIBB IDŐKTŐL AZ IMPÉRIUM VÁLTOZÁSIG

Írta HOFBAUER LÁSZLÓ

Míg Erdély önálló nemzeti életét élte, addig tudományos téren is meglehetősen élénk fejlődés volt tapasztalható és egyes kiváló fejedelmek, itt elsősorban Bethlen Gáborra gondolok, uralkodása idején a tudósok a fejedelmi udvarban valóságos irodalmi központot is alkottak, amely alapszabályokba foglalt határozott akadémiai szervezettel nem rendelkezett ugyan, de majdnem ugyanazokat a célokat valósították meg, mint a későbbi tudós társaságok. Mikor Erdély elvesztette a független nemzeti állami voltát, akkor megkezdődött a hanyatlás minden téren. Míg Erdély Magyarországgal együtt az osztrák elnyomatás korszakát szenvedte végig, s nemhogy tovább tudott volna haladni a fejlődés útján, hanem eddigi színvonalából is veszített, azalatt a művelt Nyugaton hatalmas előretörés vehető észre. A külföldi tudósok és költők nem elégednek meg az elért eredményekkel, hanem olyan célokat is kitűznek maguk elé, amelyek megvalósítása az egyes egyének erejét messze meghaladják. S így lassanként rájönnek arra a gondolatra, hogy egyesült erővel sok olyan feladatot elvégezhetnek, amelyek elérésére az egyének önmagukban nem is gondolhatnak. Ettől a tudattól áthatva egymásután létesítik a ma már utolérhetetlenül nagy értékkel és történeti patinával rendelkező tudományos akadémiákat. A XVII. században alakultak meg a három legműveltebb nemzetnek az akadémiai, mégpedig a párizsi Académie Française (1636), a londoni Royal Society (1658), s a berlini Societät der Wissenschaften (1700). Ezeken kívül kisebb, de jelentőségben majdnem velük vetekedő társaságok is keletkeztek, így például a párizsi Académie des Inscription et Belles-lettres (1716). A társaságokba való tömörülés divatja a következő században még jobban erősödött, annyira, hogy a XVIII. századot a tudományos egyesületek reneszánszának is lehetne nevezni. A világ minden részében alakultak különböző tudományzakokat kultiváló társulatok. Ezen

nagy felbuzdulás természetesen nem mehetett el nyom nélkül Erdély felett sem. Ott is akadtak kezdeményező férfiak, akik szűkebb, vagy nagyobb körben, amint módjukban állott, igyekeztek egy tudományos társaság alapításának eszméjét terjeszteni. Magánlevelekben, könyvekben, memorandumokban, vagy csak szűk baráti körben felvetették e gondolatot, s megpróbálták annak híveket szerezni. A legrégebb ismert adat az erdélyi akadémiai mozgalmak történetére vonatkozólag Csernátoni Bod Péter erdélyi református lelkésznek gróf Ráday Gedeonhoz 1756. szeptember 20-án intézett levele, melyben többek között ezeket írta: „Jó volna valami literáta societast felállítani, melynek tagjai Magyarországnak és Erdélynek minden részeiből lennének.” Azonban Ráday nem volt Széchenyi István és 1756-ot hosszú idő választotta el 1825-től. 1760-ban Bod Péter ismét felemelte szavát, ekkor egyháztörténete bevezetésében így írt: „Igen jó volna tudós emberekből álló Magyar Társaságot a magyar nyelvnek ékesgetésére, mint más nemzetekben vagyon, felállítani.” E szózat sem talált semmiféle visszhangra. Ugyanabban az időben a testvér hazában, Magyarországon is hasonló jelenségnek lehetünk a szemtanúi. A külföldi példák hatása alatt ott is akadtak lelkes magyarok, akikben felébredt nemzetük jövőjének biztosítását célzó gondolatok, azonban ezek sem vezettek semmi eredményre. Néhány évtizeddel később az erdélyi akadémiai eszmének ismét akadt egy lelkes támogatója gróf Batthyányi Ignác erdélyi katolikus püspök személyében, aki 1785. szeptember 15-én levelet írt gróf Teleky Sámuelnek, s itt egy kidolgozott, részletes akadémiai tervezetet is közölt. Sajnos, ez a levél nem maradt fenn, azonban számos adat bizonyítja, hogy a levél nyomán baráti körökben tárgyalták az akadémiai eszmét. Batthyányi Ignác korának egyik legértékesebb férfja volt, aki európai műveltségétől vezéreltetve már 1781-ben saját költségére fel akart állítani egy akadémiát, azonban Mártonfi József erdélyi főigazgató figyelmeztette, hogy még nem jött el ezen intézmény létesítésére a megfelelő idő. Batthyányi az erre a célra szánt összegből felállította Gyulafehérvárt a róla elnevezett nagyhírű csillagdát és püspöki könyvtárat. A XVIII. század vége felé a felvilágosodás eszméjének a hatása alatt ismét szóba került a rég óhajtott akadémia létesítésének problémája. Ugyanis a felvilágosodás eszméjének egyik alaptétele az volt, hogy az embereket anyanyelvükön kell művelni. Külföldön nevelkedett magyar férfiak ekkor szomorúan vették észre magyar nyelvünk hátramaradottságát s ettől kezdve egészen 1825-ig, a Magyar Tudományos Akadémia létesítéséig arra törekedtek, hogy egy olyan tudományos egyesületet szervezzenek, amelynek főfeladata a magyar nyelv művelése, megfelelő fejlesztése lenne. Ennek a gondolatnak lelelkesebb harcosai közé tartozik Bessenyei György, aki műveiben („Magyarság”, „Holmi” stb.) állan-

dóan izgatott az akadémia létesítése érdekében. 1779. május 10-én néhány barátjával együtt megalapította Pesten a „Hazafiúi Magyar Társaság”-ot. Részletes alapszabálytervezetet is dolgoztak ki és kérték Mária Terézia királynő jóváhagyását, de ezt természetesen a hatalmas osztrák birodalmat megvalósítani akaró dinasztia uralkodójától nem kaphatták meg és így kénytelenek voltak feloszolni. Bessenyei ezen sikertelen kísérlet után sem szűnt meg kedvenc ideájáról gondolkozni, melynek nagy jelentőségét a kormány magatartásából még hatványozottabban érezte. 1781-ben megírta „A Tekintetes és nemes Magyar Hazának kegyelmes és nagyságos Főrendeihez” című röpiratát, melyet 1790-ben az akadémiai eszme másik kiváló előharcosa, Révai Miklós adott ki „Egy magyar társaság iránt való jámbor szándék” címmel Bécsben. Révai is nagyon sokat fáradozott e cél érdekében. Győri tartózkodása alatt kidolgozott egy akadémiai tervezetet is „Planum erigendae eruditae Societatis Hungaricae alterum elaboratius” címmel.

Bessenyei György és Révai Miklós törekvéseitől felbátorítva, Aranka György erőteljes propagandát fejtett ki egy erdélyi magyar nyelvművelő társaság szervezése érdekében. Kiadta 1791-ben „Egy erdélyi magyar nyelvművelő társaság felállításáról való rajzolat az hazafelséges rendeihez” című nagyjelentőségű művét, melynek főbb gondolatai a következők: föltétlen szükség van egy olyan tudományos egyesületre, melynek feladatát képezné egyrészt a magyar nyelv megfelelő helyes művelése, másrészt a közművelődés emelése és terjesztése. Ami az elsőt illeti, arra kell törekedni, hogy a magyarországi és az erdélyi magyar nyelv semmiben se különbözzék egymástól, erre nézve jó volna, hogyha a két ország ezután létesítendő akadémiai szoros összeköttetésben lennének egymással. Szükséges egy magyar szótár vagy lexikon, melyben kifejezésre kellene juttatni, hogy az illető szót az ország melyik részében használják. A nyelvet bővíteni is kell. Azonban ok nélkül való szavakkal a nyelv ne zavartassák. Ha egy fogalom megjelölésére nincs megfelelő magyar szó, csak akkor szabad új szót alkotni, egyébként nem. A régi szókat, melyekről már megfledkezünk, fel kell eleveníteni. A létesítendő társaság második feladatáról pedig így elmélkedik: az összes magyar könyvekről egy katalógust kell készíteni, de a cím felett rövid kivonatot is jó volna írni. Nagy szükség volna egy könyvtárra is. Fontos a külföldi irodalmi viszonyok ismerete is, ezért német és francia nyelvű tudós ujságokat, sőt „Hónapos” írásokat is meg kell hozatni. Ezekből meg lehetne állapítani a külföldi művek névsorát s azokat is jó volna meghozatni, össze kellene állítani egy klaszszikus könyvtárt is és ezeket lefordítani magyar nyelvre. A könyveket bizonyos díj ellenében kölcsön lehetne adni. Szüksége lenne a társaságnak egy házra is, amelynek hátsó részében volna a nyomda, a könyv-

tár, az olvasószoba és egy könyvkereskedés, felül lennének az üléstermek, a titoknok szállása és hivatalos helyiségei. A választott tagok részben ingyen, részben pedig évi fizetés ellenében szolgálnák az egyesület céljait. A társaság élén állna a Praeses Ordinarius, az ügyeket pedig a titoknok végezné a vicetitoknokkal és az íródeákokkal együtt. A társaság jövedelmét a következő három forrásból merítené: 1. a honosításból befolyó jövedelem. 2. jövedelem lehetne az az összeg is, amelyet József császárnak a török háborúk idején a nemesség befizetett s amelyet még nem adtak vissza. 3. ajándékok pénzben és marhákbán.

Aranka 1791. január 2-án megküldötte e művét az országgyűlésen tanácskozó rendeknek és a „Magyar Kurir” című lapnak is közlés végett. (Megjelent a M. K. Toldalékjában 1781. évf. 1–14. lap.) A tervezetnek rendkívül nagy hatása volt. A talaj akkor már elő volt készítve s a törvénytípró II. József halála után rövid időre fellángolt nagy hazafiasság örömmel üdvözölte e törekvést is. Az erdélyi országgyűlés is magáévá tette ezen ügy pártolását. Már a március 8-i ülésen tárgyalták s április 15-én egyhangúlag megállapították, hogy a társaság felállítása a nemzet jövője szempontjából is szükséges és helyes. A kormányzó indítványára ugyanakkor egy bizottságot küldöttek ki az eszme gyakorlati megvalósításának előkészítésére. Majdnem teljes egészében elfogadták Aranka tervezetét, az egész planumot lefordították latin nyelvre és így olvasták fel az országgyűlésen. A lelkes fogadtatásnak csakhamar meg is volt az eredménye: Az 1791. évi XLV. tc. kimondotta az akadémia mielőbbi megszervezését. Azonban ekkor ismét előtérbe lépett a minden értékesebb nemzeti megmozdulásra éberem ügyelő bécsi kormány és 1791 május 26-án kelt királyi leirat azon óhajának adott ellentmondást nem tűrő határozott hangon kifejezést, hogy e törvénycikket hagyják ki a többi szentesítésre felterjesztendő törvényjavaslatok közül és a tervezett törekvések megfontolását bízzák a rendszeres bizottságra. Így is történt: az egész ügyet, mint Erdélyben ironikusan szokták megjegyezni, „ad graecas Calendas” utasították. Arankát természetesen ez a kedvezőtlen állásfoglalás elkedvetlenítette, de azért nem mondott le végleg a törekvéseiről. 1791. augusztus 2-án kiadott egy újabb röpiratot „A magyar nyelv művelő társaságról. Újabb elmélkedés.” címmel és itt nagyjából megismételte akadémiai tervezetét és igyekezett még erőteljesebb, a tömegekre nézve hatásosabb érveket felsorakoztatni álláspontjának alátámasztására. Az udvar döntése ekkor sokáig késlekedett, végül Aranka György megunta a várakozást és néhány hatalmas pártfogójától, különösen gróf Bánffy Györgynek, Erdély kormányzójának állandóan tapasztalt jóindulatától felbátorítva 1793. december 3-án megalapította Marosvásárhelyen a „Magyar Nyelv művelő Útkészítő, vagy Próbátársaság”-ot. Elnöknek megválasztották a kormányzót, aki helyette-

sévé kinevezte helybeli elnöknek gróf Teleki Mihályt. A titoknoki teendőket Aranka látta el. Kétféle tagságot különböztettek meg: „jóltevő” – ez megfelel a mai pártoló tagságnak – és „munkás” – ez pedig a mai rendes tagságnak fogható fel. Mindenki tag lehet, aki 5 német forintot befizet. Írók és tudósok kéziratos, vagy nyomtatott művük beküldése alapján is elnyerhetik a tagságot. Ettől kezdve elég gyakran üléseztek. A fennmaradt jegyzőkönyvek mindennél világosabban bizonyítják, hogy a kezdeményező férfiak nemesen fogták fel feladatukat, s hogy ezen üléseken valóban komoly és tudományos érdekeket szolgáló munka folyt. Úgylátszik kevés tag jelentkezett, ezért, hogy a társaság fennállását biztosító és céljai megvalósításához feltétlen szükséges anyagi alapot előteremthessék, Aranka egy újabb, most már harmadik röpiratot adott ki, melyben a társaság feladatának ismertetése után mindenkit jelentkezésre hívott fel. 1793-tól 1801-ig összesen 51 ülést tartottak és ekkor már 201 munkás taggal rendelkeztek. Nemcsak üléseztek, hanem tudományos művet is adtak ki. 1796-ban Aranka szerkesztésében megjelent a „Magyar Nyelvművelő Társaság munkáinak első darabja” Szebenben (287 lap). Az első 35 lap a hivatalos jelentéseket tartalmazza. Kifejti elég részletesen az egyesület célját, munkálkodásának irányát, majd cikkek beküldésére szólítja fel az olvasókat, s közli az ezekkel való bánásmódot. Ezután következnek a „Rendes czikkek”: összesen 21 darab, melyek három csoportba oszthatók: nyelvi, honismertető és vegyes cikkek. Szándékukban volt a második kötetet is megjelentetni, kéziratban az egész készen is volt, de erre már nem kerülhetett sor. Ugyanis a társaság lelke, Aranka György egyesek gáncsolásaitól és a bécsi udvar egyre húzódó döntésétől elkedvetlenedve visszavonult a társaságtól 1801-ben, amely azután önmagától feloszlott. Igen meghatóan búcsúzik el az egyesülettől „Az én Testamentumom a Magyar Nyelvművelő Társasághoz” című emlékiratféle levelében, melynek egyes sorai így hangzanak: „Azt kívánom szívemből, hogy a társaságnak majdan idővel leendő virágzása, fénye és dicsősége tegye éjszakába az én nevemet és csak mint egy régiséget úgy emlegethessék a következő boldog nyomok, hogy valaha egyszer volt a társaságnak egy jóbarátja és első titoknoka, Aranka György.” Hogyan fogadták a magyar írók az első erdélyi magyar akadémiát, arra vonatkozólag a következő adatokat közlöm: Kazinczy Ferenc 1791. április 8-án így ír Arankához: „A te plánumodat örömmel olvastam... A kiszegzett tárgy, cél és pálya igen szép.” Barczafalvi Szabó Dávid 1793. február 13-án ajánlkozik munkára. Baróti Szabó Dávid és gróf Gvadányi József külön versekben üdvözölték Arankát és a társaságot. Kiss János így örvendezik a társaságba való felvételén: „Az erdélyi tudóstársaságba való felvételt úgy érzem, mint különös megtiszteltetésemet.” Csokonay 1798. augusz-

tus 4-én boldogan üdvözli a társaságot és elküldi kéziratban levő művei jegyzékét; Versegly, Pajor, Kármán stb. mind csatlakoznak az üdvözlőkhöz. A társaság sikeres és értékes működését mutatják a fennmaradt nagyszámú kéziratok is, különösen a nyelvészeti irányúak. Az Aranka-féle társaságot 1819-ben Döbrentei Gábor igyekezett életrekelteni. Ő ugyanis a gróf Gyulay-családnál volt nevelő Marosvásárhelyen. Egy alkalommal tanítványával együtt Katona Zsigmond kir. kormányzó tanácsos kolozsvári házában letette a szokásos esküt a kancelláriára menetel végett Székely Mihály ítélmester előtt. E jelenetnek szemtanuja volt Cserey Miklós kir. táblai asszessor és tanácsos is, aki midőn meghallotta, hogy Döbrenteiék Marosvásárhelyen laknak, lelkes szavakkal igyekezett rábírní a 22 éves ifjút Aranka társaságának felélesztésére. Döbrentei örömmel fogadta ez indítványt és kidolgozott egy akadémiai tervezetet, mely szerint a felélesztendő akadémiának 5 osztálya lenne. Ezek: nyelv-, történelmi, bölcselkedés-, mathezis- és természeti tudományok. A társaság feladatait képeznének eredeti és fordított művek készítése, folyóirat szerkesztése és pályadíjak kitűzése. Nemsokára „Erdélyi Magyar Tudóstársaság” névvel újból meg is alakult az egyesület Teleki Pál gróf elnöklése és Döbrentei Gábor titkársága alatt. Mivel azonban királyi erősítést nem kapott, a királyi főkörmányszék rendeletére kénytelenek voltak feloszolni.

Öt évvel később, 1825-ben megalakult Pesten a Magyar Tudományos Akadémia. Ettől kezdve a közfigyelem erre irányult. Az a nagy erő és felbuzdulás, amely különösen Bessenyei fellépésétől kezdve központi irodalmi szerv létesítésére törekedett, most már elérte célját: az írók és tudósok a pesti akadémia fellendítésére törekedtek. 1836-ban megalakult Pesten a Kisfaludy Társaság is. A két hatalmas egyesület teljesen kielégítette íróink igényeit. Ezen két nevezetes esemény nem tartozik ugyan értekezésem tárgykörébe, de mégis kénytelen vagyok legalább megemlíteni, mert részben ezzel magyarázható az a nagy csend, amely az erdélyi akadémiai mozgalmak terén sokáig uralkodott. Másrészt a nagy csendet meg lehet magyarázni a magyar nemzet általános politikai helyzetével is. Az akadémia megalapításával megkezdődött az a nagy heroikus küzdelem, amely egy minden tekintetben szabad és független Magyarország megteremtésére törekedett. 1848-ban törvénybe iktatták Erdély és Magyarország egyesülését, azaz az Uniót, s ettől kezdve mindkét testvérország azonos utakon egységes célok felé haladt. 1825-től 1848-ig a nemzet létkérdésének problémái izgatták az elméket, igen fontos kérdések kerültek ekkor szóba és ezek minden más iránti érdeklődést elfojtottak. 1849-től kezdve majdnem 20 éven át ismét az osztrák császári önkény uralkodott.

Az abszolutizmus még teljes erejében dühöngött, midőn elszánt s

derék magyar férfiak lelkéből ismét előtört az a gondolat, hogy az erdélyi magyarság eddigi felsőbbbségét s további előrehaladását kulturális intézmények létesítésével is elő kell segíteni. Kezdetben nem is gondoltak akadémiai szervezet életre keltésére, hanem csupán egy múzeum-egyesületet akartak létrehozni. Ennek a gondolatnak már előzőleg is voltak harcosai: így 1829-ben Bölöni Farkas Sándor, 1841-ben pedig gróf Kemény József és Sámuel. Azonban különféle okoknál fogva törekvéseik nem valósulhattak meg. Ennek az eszmének később ismét akadt egy merész híve, gróf Mikó Imre, aki az akadályok leküzdése után 1859 november 23-án megalapította az Erdélyi Múzeum Egyesületet Kolozsvár székhellyel. Mikó már előzően értékes tanujelét adta az irodalom iránt érzett szeretetének s nem mindennapi áldozatkészségének: az „Erdélyi Történelmi Adatok” című tudományos vállalat kiadását fedezte. Az eredeti alapszabályokban ki volt mondva, hogy az EME nem tudományos társaság, de az 1869-ben módosított alapszabályok már nem tartalmazzák ezt a megállapítást, sőt később az EME a körülmények folytán kénytelen volt határozott akadémiai szervezetet felvenni s idővel Erdély leghatalmasabb tudományos es irodalmi társaságává nőtte ki magát. A megalakuláskor már a következő hatalmas vagyonnal rendelkezett: 192,617 forint tőke, 15,439 kötetből álló könyvtár, 1083 darab kézirat, 128 drb arany-, 1738 drb bronzérem és végül 10,092 drb különböző régiség, ásvány, állat, növény stb. A következő évek folyamán ez a hatalmas vagyon folyton gyarapodott. Ez a gazdag tudományos felszerelés tette lehetővé 1872-ben a kolozsvári Ferenc József Tudomány Egyetem megalapítását. Ugyanis az EME a tárait, könyvtárát stb. évi 5000 aranykorona fejében bérbe adta az államnak az egyetem céljainak támogatására. 1876-ban az orvos- és természettudományi egyetemi tanárok tudományos társulatot szerveztek s mivel a többi karhoz tartozó professzorok sem tartották szükségesnek az EME-be való belépést, a múzeumegyesület vezetőférfiai kezdték belátni, hogy igazán értékes munkásságot csak akkor áll módjukban kifejteni, ha lassankint tudományos társasággá alakulnak át. Finály Henrik titkárá a főérem abban, hogy ezt idejekorán felismerte és igyekezett a reformoknak híveket szerezni. Az EME-nek már megalakulása óta voltak szakosztályai, 1878-ban ezeket kibővítették és a következő két szakosztályt állították fel: orvos-természettudományi (I.) és bölcsészet-, nyelv- és történelmi (II.). 1883-ban újra módosították az alapszabályokat és ettől kezdve a szakosztályok nagy önállóságot nyertek: külön szervezetük, közgyűlésük és pénzkezelésük lett, tehát valóságos jogi személyekké lettek. Csak annyiban függtek össze az EME-vel, hogy attól, mint anyaközület-től tudományos céljaik megvalósítására anyagi támogatást élveztek, de ennek fejében semmire sem voltak kötelezve. Önállóságuk oly nagy-

fokú volt, hogy olyan egyének is lehettek a szakosztályok tagjai, akik az EME-nek nem voltak tagjai. Az EME tulajdonképpen csak egy ellenőrző anyaközületté vált, amely kitűzött céljait azáltal valósította meg, hogy először az államnak bérbe adott, de továbbra is az ő tulajdonát képező táruk, könyvtár stb. felett felügyeletet gyakorolt, azok gyarapításáról anyagi eszközeihez mértén gondoskodott, másodsor a kebelén belül létesült szakosztályokat, melyek mindegyike külön-külön valóságos tudományos és irodalmi társaságnak tekinthető, anyagilag támogatta s azok összefoglalására nevét kölcsön adta. 1895-ben a tagok körében éles vita keletkezett azon kérdés körül, hogy vajjon a tárukat vagy a szakosztályokat kultiválják-e különösebben? Az 1905-ben megalkotott új alapszabály mind a kettőt az EME tudományos szerveinek nevezi s ezek érdekeit egyenlően igyekeznek szolgálni a megfelelő szakosztályi folyóiratok. Bizonyos feltételek fennforgása esetén bárki tagja lehet az EME-nek s azután tetszése szerint csatlakozhatik a következő négy újonnan szervezett szakosztályok egyikéhez: 1. bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi; 2. természettudományi; 3. orvostudományi; 4. jog- és társadalomtudományi. Az első kettőnek közös folyóirata az „Erdélyi Múzeum”, a másik kettőnek külön folyóirata van. Ezek: „Múzeumi Füzetek”, „Értesítő”.

Erdély tudományos és irodalmi életében rendkívül nagy szerepet játszott az EME s e pozícióját azóta sem veszítette el. Az „Erdélyi Múzeum” című tudományos folyóiratot 1874-től kezdve adták ki, ezenkívül majdnem 100 kötetre tehető kiadványainak a száma. Ezek hasábjain nagyon sokszor fontos tudományos problémák merültek fel és gyakran megadták a helyes feleletet is. A közműveltség és a magyar nemzeti gondolat terjesztése szempontjából is hervadhatatlan érdemei vannak. A vándorgyűléseken és népszerű előadásokon kívül a táruk díjmentes látogatásának megengedésével is nagyban hozzájárultak a közönség szellemi színvonalának emeléséhez és törhetetlen magyar nemzeti öntudatának megerősödéséhez.

Az 1867-iki kiegyezéssel végre eljött a béke, amely minden kulturális fejlődésnek igazi alapja. Az emberek ismét ráérttek foglalkozni kedvenc terveikkel, témáikkal és ennek eredményeképpen XIX. század utolsó negyedében egymásután létesültek irodalmi és tudományos társaságok Erdély különböző vidékein. Ezek közül a legnevezetesebbek: a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság (1876), az aradi Kölcsey Egyesület (1881), a kolozsvári Erdélyi Irodalmi Társaság (1888) és végül a nagyváradi Szigligeti Társaság (1891).

A marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaságot az 1876. év elején Tolnai Gábor helybeli református lelkész alapította. Az alapszabályok szerint az egyesület céljai: 1. a régi és újabb nyelvészeti sajtóságok

és népköltészeti termékek felkutatása és összegyűjtése; 2. szépirodalmi termékek és nyelvészeti művek kiadása, illetve azok megjelenésének elősegítése; 3. nyilvános felolvasások tartása; 4. a törekvő ifjúság vezetése. 1877 január 27-én tartották az első ülést. Ekkor báró Apor Károly ítélőtáblai elnök vezetésével kiküldöttek egy bizottságot a végleges megalakulás előkészítésére. A kezdet nehézségeinek leküzdése után sikerült a kitűzött célt megvalósítaniok s már 1877 június 4-én megtarthatták a Transylvánia disztermében az első rendes közgyűlést és itt megválasztották elnöknek báró Apor Károlyt, másodelnöknek Z. Knöpfler Vilmost, titkárnak pedig Tolnait. Az egyesület tehát már megalakult, de három éven át nem fejtett ki semmiféle tevékenységet. Ezt az idézte elő, hogy a társaság éltető lelke, Tolnai Gábor és hívei azaz a rendes tagok között viszálykodások keletkeztek. Az ellentétek lassankint látszólag elsimultak s a törekvő lelkész hozzálátott nagyarányú terve megvalósításához. Ambíciójának és szorgalmas munkálkodásának eredménye az „Erdélyi Figyelő” c. szépirodalmi hetilap, amely vasárnaponként jelent meg másfélívnyi terjedelemben a társaság hivatalos közlönyeként. Az első szám 1879 szeptember 7-én jelent meg, azonban nem sokáig állott fenn, mert az ellentétek újból felújultak s ennek következtében 1880 június 27-én a lap megszűnt. Az első (1879) évfolyamban 17. a másodikban (1880) pedig 25 szám jelent meg. A lap munkatársai sorában több nagy írónkat megtaláljuk: Arany János, Lévy József, Rudnyánszky Gyula, Szász Károly, Reviczky Gyula, Mikszáth Kálmán, Hegedüs István, Szilágyi Sándor és Medgyes Lajos. Versek, novellák, esztétikai, nyelvészeti, irodalomtörténeti és történeti tanulmányok is jelentek meg. Közölt híreket is a rokon irodalmi társaságok életéből is. 1879 szeptember 28-án tartották az első felolvasó ülésüket, a november 2-án tartott közgyűlésen megválasztották a szerkesztő-, a felolvasásokat rendező- és a gazdasági bizottságok tagjait. A társaságnak eddig 77 rendes, 4 alapító és 100-on felüli pártoló tagja volt. A társaság nemcsak felolvasásokat tartott, hanem Kemény Zsigmondra vonatkozó ereklyéket is gyűjtött. Ennek az ereklyetárnak egyik legérdekesebb része Kemény Zsigmond naplója, melyben megemlékezik kora majd minden nagyságáról. 1880-tól kezdve az egyesület lassú halódásnak indult. 1888-ban kísérlet történt a társaság fellendítésére, illetve abbahagyott működésének folytatására. Ugyanis ez évben a marosvásárhelyi származású Deák Farkas történetíró, nyug. osztálytanácsos véglegesen visszatért szülőföldjére s mivel ideiglenesen őt választották meg elnöknek (mellette Lakatos Sámuel volt a titkár), fel akarta támasztani a szunnyadó Kemény Zsigmond Társaságot. Az irodalmi kör tetszhalálának okát abban látta, hogy munkaköre nem eléggé tág, ezért az általa összehívott közgyűlésen új alapszabályokat szavaztatott meg, melyek értelmében a társaság műkö-

dése kiterjed a szépirodalom, továbbá a történelmi, régészeti és bölcséleti tudományok művelésére és a székely-magyar nyelvjárásokra, népköltészeti termékek felkutatására, összegyűjtésére és kiadására is. Azonban a szépen biztató kezdet nem hozott semmi eredményt. Ugyanis Deák Farkas 56 éves korában, 1888 június 4-én elhunyt. A Kemény Zsigmond Társaság Deák Farkas személyében másodszor bírt olyan tevékeny férfiút, akinek vezetése alatt fejlődésnek indulhatott volna, de az események tragikus összejátszása folytán ez immár másodszor is meghiusult. Deák halálával a további mozgalom megszűnt. Ettől kezdve öt éven át, egészen 1893-ig, a társaság semmi életjelt nem adott magáról. Ekkor (1893) egy felolvasó-ülést tartottak, de az egyesület ismét téli álmába merült. 1896-ban, a millennium évében végre véglegesen felébredt s ezen újjászületését főleg a „Marosvidék” c. helybeli napilap példaadó munkásságának köszönheti. Nevezett ujságban gyakran jelentek meg kisebb-nagyobb közlemények, amelyek az irodalmi társaságok tevékenységének nagy fontosságát hangoztatták és a Kemény Zsigmond Társaság tagjait igyekeztek munkára bírni. 1896 január 10-től kezdve a „Marosvidék” szerkesztősége minden pénteken délután öt órakor felolvasó-ülést rendezett a ref. polg. leányiskola dísztermében s ezen a helybeli intelligencia nagy számban vett részt. Ezek a felolvasások mintegy az irodalmi egyesület feladatát vették át és éppen ezért a matinékkal kapcsolatban sokan megemlékeztek a Kemény Zsigmond Társaságról. Deák Lajos a „Marosvidék” január 19. számában ünnepélyesen felkérte a társaság vezetőit, hogy kezdjék meg a munkát. A február 1-i számban Vass Tamás azt javasolta, hogy alapítsanak meg egy székely irodalmi társaságot, amely az irodalom minden ágát felölelné és kultiválná. Erre válaszolt a február 8-iki számban Lakatos Sámuel, aki helyesebbnek tartja a már meglévő egyesület felújítását. Indokolása szerint azon személyi okok, amelyek miatt az egyesület népszerűsége emelkedni nem tudott, ma már nincsenek meg. Továbbá az eredeti alapszabályokat is módosították már s így e tekintetben is megfelelhette. A társaságnak már van bizonyos tőkéje, vannak tagjai is, így tehát a kezdet nehézségeivel szükségtelen volna újból megbirkózni, a meglévőbe kell csak lüktető életet belevinni. Ugyanezen számban még egy fontos cikket találunk. „Levél a Székely Irodalmi Társaságról” c. dolgozat ismeretlen szerzője helyesli Lakatos megjegyzéseit és sorait a következő mondatokkal fejezi be: „Ha a Kemény Zsigmond Társaság alszik, fel kell kelteni. Új tagokkal fel kell frissíteni... Ha, akik most az élén állva nem teljesítik a magukra vállalt kötelességeket, félre kell tenni őket! Ha van erő nálunk: akkor prosperál a Kemény Zsigmond Társaság, ha a lobogója alatt dolgoznak. Ha nincs: a tervelt új társaság is elpusztul. Ekkor lesz két halott.”

Ezen cikkeknek hatása alatt tényleg megmozdult az egyesület s a választmány 1896 február 13-án Bihari Sándor korelnök vezetésével ülést tartott. Itt mindnyájan megegyeztek abban a kérdésben, hogy az eddigi állapot tarthatatlan, az elejtett fonalat újból fel kell venni. Elfogadták Deák Lajos javaslatát, mely szerint a módosított alapszabályokat kinyomatják 400 példányban és a tagok és az érdeklődők között szétosztják. Március 8-án megtartották a közgyűlést és ott örömmel közölte az elnök, hogy a székelyföld kiváló szülöttei: Jakab Ödön, Benedek Elek és Szabolcska Mihály készséggel fogják a kört támogatni. Nevezeteket rendes tagoknak is megválasztották. Április 11-én az első felolvasó-ülést megtartották s ezen több kiváló író, köztük Szabolcska Mihály is szerepelt. Ekkor az egyesületnek 61 r., 60 pt., 5 tb. és 34 alapító tagja volt. Ettől kezdve serényen folyt a munka. 1896 novemberétől 1897 májusáig havonként egyszer (összesen hatszor) kiadták „Marosvásárhelyi Füzetek” néven a felolvasott tanulmányok egyrészét és a titkári jelentést is. Szabolcska, Kuun Géza gr., Gyalui Farkas művei is olvashatók. A felolvasások mellett pályadíjak kitűzésével is igyekeztek feladatukat megvalósítani. 1896 június 21-én 300 K pályadíjat tűztek ki székely táncszók, lakodalmi versek és halotti búcsúztatók gyűjtésére. Később népmondák és népmesék gyűjtésére is tűztek ki jutalmakat, de e pályázatok nem nagy sikerrel jártak. A gyakori elnökváltás egy kissé újból megbénította az egyesület működését. 1896-ban Petelei Istvánt választották meg elnöknek, de ő nemsokára Kolozsvárra költözött. Utódja előbb Vass Tamás, majd Bedőházy János lett. Ezután Kabdebó Ferenc, Koncz József és végül 1910-ben Tóthfalusi József lett a kör vezetője. 1914-ben az egyesületnek 114 rendes tagja volt. Nevezetesebb r. tagok az említetteken kívül: Ferencz József erdélyi unitárius püspök, Gyalui Farkas, Hegedüs Lóránt, Kiss Menyhért, Márki Sándor, Papp Ferenc, Ravasz László és Szádeczky Lajos. 1914-ben – Kemény Zsigmond születésének 100. évfordulója alkalmából – évkönyvet jelentettek meg, ezenkívül semmi más évkönyvet vagy jelentést nem adtak ki. A marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság tehát csak rövid ideig működött, de kiadványai értékesek és irodalmi szempontból is megállják a helyüket.

Az aradi Kölcsey Egyesület 1881 január 16-án létesült Lukácsy Miklós kezdeményezésére. A nemzeti közműveltség és a magyar nyelv terjesztésére, a hazai irodalom és művészet pártolására egyesültek. Csak hosszabb vitatkozás után állapították meg a társaság nevét. Ugyanis többen az aradi származású Fábíán Gábor műfordítóról akarták elnevezni és csak Jancsó Benedek érveinek hatása alatt fogadták el a Himnusz szerzőjének a nevét. 1881 december 15-én tartották az alakuló közgyűlést s ezen megválasztották az első tisztkart. Elnök: Tabajdi Ká-

roly főispán, alelnök: Lukácsy Miklós, titkár: Márki Sándor. A 25 tagú választmány nevezetesebb tagjai: Jancsó Benedek és Jánosi Béla. Az egyesületnek bárki tagja lehet bizonyos összegű tagdíj lefizetése ellenében. A megalakuláskor 167 rendes, 38 pártoló és két alapító tag jelentkezett. 1882 január elsején rendezték az első felolvasó-ülést. Az alapszabályok értelmében öt szakosztályt szerveztek, ezek a következők: 1. szépirodalmi és nyelvészeti, 2. természettudományi, 3. történelmi és régészeti, 4. nemzetgazdasági, 5. szépművészeti és zenészet. Az irodalmi szakosztály első elnöke: Jancsó Benedek, titkára: Iványi Ödön. 1893-ban az alapszabályokat megváltoztatták s a szakosztályok helyett a következő albizottságokat szervezték: 1. Szabadságharcú ereklyemúzeum. 2. Közművelődési. 3. Nemzeti ünnepélyeket rendező. 4. Számvizsgáló. 5. Múzeum- és könyvtárfelügyelő bizottságokat. 1905-ben külön irodalmi szakosztályt állítottak fel, mely időnkint felolvasásokat rendezett és az évkönyveket szerkesztette. 1906-ban az évkönyvek helyett negyedévenként „Irodalmi Évlapok” címen füzeteket adtak ki, melyek a felolvasott dolgozatokat s a titkári jelentéseket tartalmazták. A Kölcsey Egyesület legfontosabb feladatai közé a felolvasások rendezése tartozott. E tekintetben nagy sikerre tekinthet vissza. Nemcsak irodalmi témákkal foglalkoztak, hanem az általános műveltség körébe tartozó tárgyakkal is. Nevezetesebb előadók a következők: Ábrányi Emil, Ballagi Mór, Beniczky Lenke, Cserép József, Endrődi Sándor, Jakab Ödön, Jánosi Béla, Jókai Mór, Lóczy Lajos, Márki Sándor, Pósa Lajos, Reviczky Gyula, Sas Ede, Szabolcska Mihály, Tömörkény István, Eötvös Lóránt és Cholnoky Jenő. Az évkönyveken kívül a társaság kiadásában jelent meg „Arad város és vármegye” monografiája, „Az aradi vértanúk albuma” és Jancsó Benedek: „Fábián Gábor” c. műve. Más téren is sikeresen működtek. Képkiallítást rendeztek, régiségeket gyűjtöttek, ásatásokat végeztek, iskolákat létesítettek és tartottak fen, gondozták a történelmi emlékeket. Néhányszor pályázatot is hirdettek, 1895-ben Rudnyánszky Gyula is nyert pályadíjat.

Az aradi Kölcsey Egyesület tehát kezdetben a közműveltség terjesztése mellett irodalmi célok megvalósítására is törekedett, de később majdnem teljesen közművelődési intézménnyé vált, azonban akadémiai szervezetét mindvégig megtartotta.

Erdély fővárosában, Kolozsvárott is sokan érezték egy irodalmi társaság hiányát. Néhányan úgy akarták e kérdést megoldani, hogy az „Erdélyi Múzeum Egyesület” első osztályán belül szépirodalmi tevékenységet is akartak kifejteni és egy folyóiratot szándékoztak kiadni, de ez a terv nem valósulhatott meg. Ekkor elő állt a „Kolozsvár” című napilap, amely nagy propagandát fejtett ki e cél érdekében. A lap hasábjain különféle gondolatok merültek fel. Egyesek a marosvásárhelyi Kemény

Zsigmond Társaságot akarták Kolozsvárra áthelyezni, mások az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület irodalmi szakosztályának kibővítésével óhajtották e problémát megoldani, végül is 1888 március 3-án néhány lelkes és vezető szerepet játszó férfiú összeült és kimondották, hogy 1. föltétlenül szükségesnek tartják az irodalmi egyesület megalkotását; 2. rögtön ideiglenesen meg is alakultak br. Bánffy György elnöklete és Csernátoni Gyula titkársága alatt; 3. az alapszabályok kidolgozására a következő héttagú bizottságot választották meg: Petelei István, mint előadó, Bartha Miklós, Éjszaki Károly, a Petőfi Társaság alelnöke, Lánczy Gyula, Hegedüs István, Sándor József és Csernátoni Gyula. A bizottság nemsokára elkészült a reá bízott feladattal, az alapszabályokat 1888 június 11-én belügyminiszteri jóváhagyással is ellátták. Az alakuló közgyűlést 1888 június 3-án tartották meg, de még ez előtt felolvasó üléseket rendeztek. Az első ünnepélyes felolvasóestély 1888 március 25-én volt, melyen Jakab Ödön és Petelei István is szerepelt. A közönség oly nagy érdeklődést tanúsított, hogy ettől felbátorítva gyakran tartottak felolvasásokat. Az üléseket Bánffy elnök helyett Éjszaki Károly vezette, kit időközben elnöknek választottak meg. Az alapszabály 2. paragrafusára szerint a társaság célja: „Az irodalmi, szépműtani érdekek istápolása Erdélyben; a szépirodalomnak nemzeties irányú művelése”. Eszközök: szépirodalmi és esztétikai felolvasások rendezése, a népköltészet remekeinek gyűjtése, esetleg pályadíjak kitűzése által a szépirodalmi munkálkodásra való serkentés. A rendes tagok száma nem haladhatja meg az ötvenet. A rendes tagokat az üresedésben lévő helyekre legalább egy rendes tagnak az ajánlására a közgyűlés választja titkos szavazással. Az 1888 november 18-iki közgyűlésen elnöknek megválasztották gr. Kuun Gézát, alelnöknek Felméri Lajost, titkárnak Csernátoni Gyulát. Összesen 31 rendes tagot választottak. Nevezetesebbek: Benedek Elek, Endrődi Sándor, Ferenczi Zoltán, Hegedüs István, Jakab Ödön, Kőváry László, Medgyes Lajos, Szathmáry Károly és Széchy Károly. 1889-ben „Keleti Virágok” címmel Csernátoni titkár szerkesztésében havonként 2–3 ív terjedelemben egy szépirodalmi folyóiratot adtak ki. Ugyanebben az esztendőben rendes tagok lettek: Erődi Béla, Harszthi Gyula, Imre Sándor és Jancsó Benedek. 1891-ben Csernátoni eltávozott a városból, utódja Ferenczi Zoltán lett. A társaság nagy ambícióval végezte a munkáját. Maradandó tevékenységének legértékesebb megnyilatkozása az „Erdélyi Lapok” című szépirodalmi folyóirat, melyet 1908-tól 1913 március 29-ig tartottak fenn. A lap munkatársai sorában a következő kiváló írókat és tudósokat találjuk: Bayer József, Berde Mária, Csengeri János, Gyallay Domokos, Harsányi Zsolt, Jakab Ödön, Kiss Menyhért, Márki Sándor, Orbók Attila, Pintér Jenő, Pröhle Vilmos, Szabolcska Mihály, Versényi György és Vértessy Gyula. A folyó-

iratban költemények, elbeszélések, utirajzok stb. jelentek meg. Állandó rovatai: „Uj könyvek”, „Színház”, „Zene”, „Megjegyzések”. A lapnak és ezáltal a társaságnak az irányát is igen jól jellemzik a következő sorok: „Magyar lélek szerint szolgálja a magyar nemzeti irodalmat, de midőn féltékenyen őrzi drága hagyományként régi nemzeti vonásait gondolkodásában és érzéseiben, törekvéseiben és nyelvében, meg erkölcsi felfogásában, nem zárkózik el mereven a nyugat hatásától sem. Ami szép és jó ott terem, szívesen elismeri, erdélyi volta azonban arra kötelezi, hogy elsősorban magyarságunk védője és ápolója legyen.” Az 1908–9. évfolyamot Kovács Dezső szerkesztette, 1910-től Kiss Ernővel együtt. 1912-től br. Bánffy György volt a főszerkesztő, az előbb említettek pedig csak szerkesztők voltak. A lapot megszüntették 1913-ban az előfizetők csekély volta miatt s ehelyett könyvsorozat kiadását indították meg. A társaság első kiadványai: Petelei István novellás kötetei és Dózsa Endre szintén kétkötetes „Cinka Panna” című regénye. Ezekon kívül néhány évkönyvet is kiadtak.

Az Erdélyi Irodalmi Társaság tehát értékes és maradandó eredményeket tud felmutatni, jóllehet az alapszabályokban kitűzött célok egy részét egyáltalán nem valósították meg.

Az írók és tudósok társaságokba való tömörülésének eszméje tehát már néhány helyen megvalósult és a hozzá fűzött reményeknek várakozáson felül megfelelt. A példák jótékony hatása erősen érezhetővé vált az élénkebb szellemi életet élő és nagy történelmi multtal rendelkező városban, Nagyváradon is. Itt is mozgalom indult ez irányban s csakhamar az egész helység intelligenciája meghódolt e gondolatnak. Hosszabb időn át élt ez eszme a köztudatban, de nem akadt kezdeményező erő a terv gyakorlati megvalósítására, jóllehet a helybeli lapok – s itt különösen a „Nagyvárad” című jöhet számításba – napirenden tartották e kérdést. Végül is Endrődi Sándor, aki akkor a helybeli állami reáliskola tanára volt, 1891 ápr. 4-én a Széchenyi-szálló különtermében a város előkelő polgárainak részvételével megalapította a Szigligeti Társaságot. A költő fogalmazásában megállapították az egyesület célját, mely a következő: „Társadalmi egyesülés Nagyvárad szellemi életének növelésére; Bihar megye elhúnyt jeleseinek kegyeletes kultusza, ezek életviszonyaira és működésére vonatkozó mindennemű adatok kutatása, összegyűjtése, esetleg feldolgoztatása és kiadása; egyesülés a tudományok népszerűsítésére, a magyar irodalom és művészetek iránti érdeklődés fokozására s ez által a nemzeti közművelődés elősegítésére”. Hosszas előkészületek után 1892 október 3-án volt az ünnepélyes közgyűlés, melyen elnöknek megválasztották Rádl Ödön ügyvédet, a kiváló publicistát és a Petőfi Társaság tagját. Alelnök: Sipos Orbán kir. tanfelügyelő; főtitkár: Nagy Sándor. Titkárok: Sas Ede és Adorján Ármin. Ugyanez év december 4-én tartották

az első felolvasóülést, melyen a helybeli intelligens társadalom minden számottevő tagja megjelent. Az elnöki megnyitó után Endrődi Sándor, akit időközben Budapestre helyeztek és az „Országgyűlési Napló” szerkesztőjévé nevezték ki, először Heine „Dalok könyvéből” olvasott fel néhány költeményt, majd Coppée „A roncs” c. balladáját adta elő, végül több eredeti költeményét szavalta el. A műsort Iványi Ödön novellája fejezte be. Ettől kezdve rendkívül nagy szorgalommal és hozzáértő lelkesedéssel dolgoztak a kitűzött cél elérése érdekében. Szigligeti Ede emlékét méltóképpen ápolták. Az előadók a legváltozatosabb szempontokból világították meg a színműíró egyéniségét és költészetét. Születésnapján (március 18) sírját minden évben megkoszorúzták és ugyanakkor felolvasó ülést is tartottak. Hathatós közbenjárásukra a költő darabjait gyakrabban előadták a városi színházban, melyet később róla neveztek el. A színház előcsarnokában helyezték el a város nagy fiának szobrát is (1911 dec. 15-én), melyet a társaság készíttetett el. 1904-től kezdve külön bizottságra bízták a Szigligeti ereklyék gyűjtését, mely szintén szép eredménnyel járt. Különösen hálás lehet az egyesület Endrődi Sándornak, aki többször adományozott értékesebb relikviákat. Így pl. Szigligeti műveinek első ú. n. princeps kiadását. 1911-ben megbízták a társaság egyik rendes tagját, Somló Sándort, a Nemzeti Színház igazgatóját a költő élet- és jellemrajzának megírásával. 1917-ben a monográfia legnagyobb része már megvolt, de a szerző közbejött halála miatt nem lett befejezve. A kéziratot az özvegy a körnek ajándékozta. A Szigligeti Társaság a legértékesebb vidéki irodalmi társaságok egyike s ezt főleg annak köszönheti, hogy a szó legszorosabb értelmében értékes tagjai voltak, akik fáradtságot nem ismerve, önzetlenül munkálkodtak az egyesület életében. Nagyon kevés irodalmi kör tud olyan kiváló tagokat feltüntetni, mint a Szigligeti Társaság. Nevezetesebb tagok: Endrődi Sándor, Sas Ede, Ritoók Emma, Rádl Ödön, Ady Endre, Bónyi Adorján, Zilahy Lajos, Gyalokay Jenő stb. Endrődi tiszteletbeli tag volt, de olyan tevékenyen működött, mintha rendes tag lett volna. Gyakran lépett az előadói emelvényre, hogy lantjának bűbajos húrjait pengetve a leggyönyörűbb érzelmeket keltse fel hallgatói lelkében és szívében. Ott állott az egyesület mellett kezdettől fogva egészen az oláh megszállásig. Távolság és idő nem számított előtte, ha arról volt szó, hogy egy-egy ülést megjelenésével ünnepéllyé avasson. Nem egy ízben a nagyváradi társaság olyan költeményeket hallott tőle, melyek még sehol sem láttak napvilágot s innen indultak hódító útjukra. 1895 november 15-én itt szavalta el először *Kurucz nótáinak* egy részét, melyek csak a felolvasás napján jelentek meg Budapesten. Hasonlóképpen az *Isten felé* című lírai ciklusát is. Sas Ede is az alapító tagok közé tartozott; ő nemcsak felolvasásokkal, hanem tisztviselői teendők végzésével is szolgálta a társaságot.

Az egyesületnek első titkára volt, majd éveken át a főtitkári tisztséget töltötte be. Néhány éven keresztül még elnök is volt. Ady Endre 1898-ban lett rendes tag. Többször szerepelt a műsoron költeményeivel. 1903 március 14-én 200 korona jutalomdíjat adományoztak neki hírlapírói tevékenységéért. Ugyanebben az évben még 100 koronát is kapott verses kötetének kinyomtatásához. Ritoók Emma is ott volt a társaság megalapításánál, mint fiatal egyetemi hallgatónő innen nyert ihletet a további irodalmi működésre. 1897-ben „A természettudományi irány a szépirodalomban” című dolgozatával elnyerte a kitűzött pályadíjat. Gyulokay Jenőt még főhadnagy korában, 1904-ben választották meg r. tagnak. Magas színvonalon álló hadtörténelmi előadásai mindig nagy kedveltségnek örvendtek. Zilahy Lajos 1902-ben szerepel először a rendes tagok névsorában. Időnként a fővárosból jött vendégek is tartottak előadást, így Szabolcska Mihály, Kunos Ignác, Kosztolányi Dezső, Schöpfelin Aladár stb. A Szigligeti Társaság tehát törekvéseit teljes mértékben elérte s ennek következtében egyre nagyobb lett a hallgatók száma. A felolvasóülések tárgyköre állandóan szoros összefüggésben állott az aktuális irodalmi eseményekkel. Centennáriumokat, írói jubileumokat és egyéb nevezetes évfordulókat oly nagy fényel és felkészültséggel ünnepeltek meg, mint kevés helyen az országban. 1898-ban megünnepelték 100 éves évfordulóját annak, hogy Nagyváradon először hangzott el magyar szó magyar színpadon. Petőfi Sándor hősi halálának 50. évfordulóján a Szigligeti Társaság rendezte Magyarországon az első emlékünnepelet. Ugyanebben az esztendőben Nagyszalontán Arany ünnepélyt rendezett, melyre az Akadémia s a Petőfi Társaság is elküldte a képviselőit. 1900-ban a hexameter nagy magyar mesterének, Vörösmarty születésének 100. évfordulójáról is megemlékeztek. 1902 október 3-án Jókai Mór tiszteletére, aki nejével együtt városukat meglátogatta, bankettet rendeztek és meleg ünneplésben részesítették az ősz költőt. Nemcsak elhalt írók emlékét elevenítették fel, hanem az élő írói nagyságok ünnepléséből is kivették a részüket. Így Gárdonyi Géza, Rákosi Viktor és Jenő stb. tiszteletére is rendeztek egy-egy felolvasó estélyt. Ilyen tevékenységeknek még egész sorozatát fel lehetne sorolni, melyek mind mutatják a tagok lelkesedését, nagy ambícióját. Majdnem minden évben kiadták a titkári jelentést. Egyéb könyv- vagy lapkiadáói tevékenységet nem fejtettek ki. A közművelődés emelése érdekében is sokat tettek: három népkönyvtárat állítottak fel (Várad-Velence, Újváros és Rét). Külön népkönyvtári bizottságot is szerveztek ezen ügy tevékeny támogatására. Mindezekből kitűnik, hogy a nagyváradi Szigligeti Társaság becsületesen megállotta a helyét és elismerést érdemel sikeres munkálkodásáért.

Végig tekintettünk tehát Erdély magyar akadémiai mozgalmainak történetén és örömmel állapíthatjuk meg, hogy e tekintetben is szép eredményekkel állunk szemben. Az elmúlt évtized is mutatja az irodalmi társaságok nagy jelentőségét az erdélyi magyarság életében és az elkövetkezendő idők bizonyára még jobban igazolni fogják ezen állítás helyességét.

IRODALOM

Hofbauer László: Vidéki irodalmi társaságaink története a XVIII. század végétől a XIX. század végéig. (Budapest, 1930.) 104. lap.

Toldy Ferenc: Az akadémiai eszme Magyarországon Bessenyei előtt. (Összegyűjtött munkái. VII. kötet.)

Döbrentei Gábor: A magyar tudóstársaság történetei. (A Magyar Tudóstársaság évkönyveinek első kötete. 1855.)

Gr. Kemény József: Erdélyi tudományos igyekezetek. (Új Magyar Múzeum. V. évf. 1855.)

Jakab Elek: Aranka György és az erdélyi nyelvművelő és kéziratkiadó társaság. (Figyelő. 1884. évf.)

Perényi József: Aranka György Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társasága. (Irodalomtörténet. 1916. évf.)

Perényi József: Aranka György Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaságának fennmaradt nyelvtudományi kéziratjai. (Magyar Nyelv 1917.)

Perényi József: Aranka György Magyar Nyelvművelő Társasága. (Irodalomtörténeti Közlemények 1918.)

Rubinyi Mózes: Az erdélyi magyar nyelvművelő társaság története. (Magyar Nyelv, 1911.)

Gr. Kuun Géza: Erdélyi tudományos igyekezetek. (Erdélyi Múzeum 1900. évf.)

Császár Elemér: Bessenyei akadémiai törekvései. (Értekezések a nyelv- és széptudományi osztály köréből. 21. kötet. 7. szám.)

Csaplár Benedek: Révai Miklós élete.

Rubinyi Mózes: Döbrentei Gábornak egy akadémiai tervezete. (Akadémiai Értesítő 1911.)

Kelemen Lajos: Az Erdélyi Múzeum Egyesület multja, jelene, tárai. (1909.)

Kántor Lajos: Az Erdélyi Múzeum Egyesület problémái. (Erdélyi Tudományos füzetek 23. szám.)

Az Erdélyi Múzeum Egyesület emlékalbuma (1913).

Szilágyi Sándor: Okmányok az erdélyi tudós társasági igyekezetek történetéhez (1793–1845). (Magyar Történelmi Tár 1861.)